

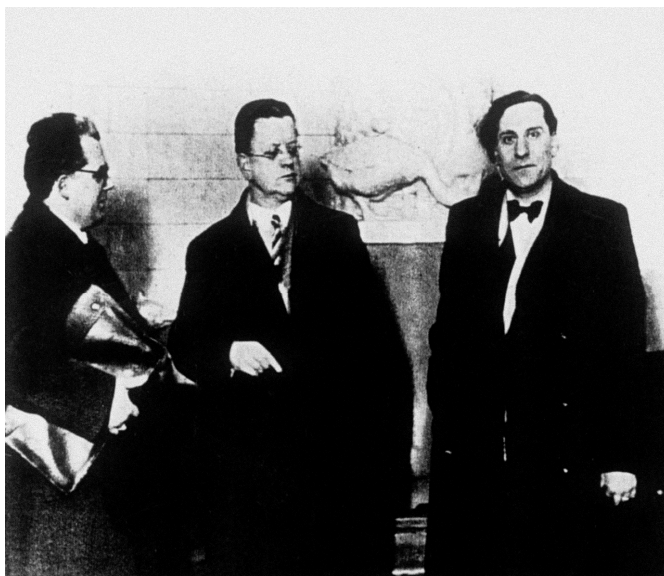
**FRITZ JÖDE 'TONIKA-DO' SZEMINÁRIUMA
BUDAPESTEN 1938-BAN**

Történelmi Háttér - Tartalom - Módszer - Kihatásai

Bevezető

Az előadás középpontjában egy esemény áll, amely Budapesten zajlott 1938-ban: egy egyhetes továbbképző tanfolyam zenetanárok számára, az akkoriban Európa szerte ismert német zenepedagógus Fritz Jöde vezetésével.¹

A történelmi háttér, a szeminárium tartalma és Jöde módszertana mellett fontos lesz arra is kitérni, hogy ez a tanfolyam milyen hatással volt a magyar zene akkori reformtörekvéseire.

1. ábra. Kertész Gyula, Fritz Jöde és Ádám Jenő
(Német ifjúság-mozgalom archívum)

Az említett eseményt dokumentáló források felkutatása során hamarosan a német ifjúság-mozgalom (Jugendbewegung) a Ludwigsteini várban Hessenben

¹ Jöde 1937. december 23-án Budapestre jött és maradt több mint három hétig.

archívumára találunk, mely Jöde hagyatékát is őrzi.² Ebben a hagyatékban két mappa található tele dokumentumokkal a Jöde és Kodály Zoltán közötti kapcsolatról, amely eddig nem nagyon volt ismeretes.³ E dokumentumok között található Fritz Jöde és a Kodály tanítványai között váltott levelek, Jöde gyorsírással feljegyzései, különböző újságcikkek, a *20 magyar népdal előszavának* kézzel írott német fordítása 1906-ból (valószínűleg Kerényi György-munkája). A dossziék tartalmazzák továbbá Ádám Jenő előadását, kézzel írott hangjegyeket valamint kivonatokat Jöde naplójából a Budapesti tartózkodásról szóló bejegyzésekkel.⁴ A két mappa mellett a hagyatékban két hangfelvétel is található: Jödének egy beszámolóját arról, hogy hogyan jött létre kapcsolata Kodállyal és Bartókkal és a magyar zenei neveléssel⁵, valamint egy 30 perces beszélgetés Fritz Jöde és Ádám Jenő között.⁶

További fontos anyagok találhatóak a Szigetszentmiklósi *Helytörténeti Gyűjteményben*⁷, az állami Magyar Televízió Archívumában⁸ és az *Énekszó* című folyóiratban, amely 1934 és 1939 között több cikket is közölt Jöde tevékenységéről, ismertette Jöde néhány írását és a teljes február 15-i számot Jöde februári továbbképző-tanfolyamának szentelte.

Fritz Jöde élete és munkássága

A huszadik század elején Németországban két személyiség volt, aki nagy befolyással volt a német zenei képzésre: Leo Kestenberg és Fritz Jöde. Leo Kestenberg, aki 1882-ben Rózsahegyen született, előbb ünnepelt zongorista volt és 1918-tól zenei referensként a porosz kultuszminisztériumban dolgozott.⁹ Ebben a minőségben dolgozta ki a *„Denkschrift über die gesamte Musikpflege in*

² A Német Ifjúsági Mozgalom Archivuma, Burg Ludwigstein 37214 Witzhausen, Kassel és Göttingen között.

³ Jöde, Fritz, *Mein Freund Somo*, [Barátom Somo] Ordner (Dosszié) 07.53 és 07.55. Archiv der deutschen Jugendbewegung [A Német Ifjúsági Mozgalom Archivuma]

⁴ Kodály Zoltán és Bartók Béla, (1906). *20 Magyar Népdalok zongorakísérettel*, Sz. 92, BB 98

⁵ Dat 49/50. Inzmühlen. 25.6.1967. Archiv der deutschen Jugendbewegung [A Német Ifjúsági Mozgalom Archivuma]

⁶ Hangfelvétel 50. Hamburg.15.10.1965. Archiv der deutschen Jugendbewegung [A Német Ifjúsági Mozgalom Archivuma]

⁷ Városi Helytörténeti Gyűjtemény és Ádám Jenő Emlékház, Árpád utca 29, Szigetszentmiklós.

⁸ Magyar Televízió Archívuma, 1037 Budapest, Kunigunda útja 64.

⁹ A mai Ružomberok Szlovákiában.

Schule und Volk” című memorandumát, ami mint a „Kestenberg-reform” vált ismertté és a német zenei képzés rendszerét hathatósan befolyásolta.¹⁰

Kestenberg ezen túlmenően az ISME első díszelnöke volt.¹¹

Fritz Jöde 1887-ben született Hamburgban. Ott először tanítóként dolgozott majd 1923-tól a berlini *Akademie für Kirchen- und Schulmusik*-ban a zenei nevelés professzora lett.¹² Jöde érdeklődésének központjában a zenei népnevelés volt. A népdalápolás alapján éneklésre akarta bírni az embereket. Az ifjúságot zeneileg akarta aktiválni és a német ifjúsági zene-mozgalom (*Jugendmusikbewegung*) kulcsfigurája lett. Ez a zenei nevelési mozgalom körülbelül 1900-ban keletkezett és 1933-ig maradt fenn. Célja az volt, hogy a népdal ápolása alapján széles néptömegeket, kiváltképpen laikusokat, zenélésre bírjon. Jöde egy hangszer elsajátítását is szorgalmazta. 1923-ban megalapította az első állami zeneiskolát, „minden társadalmi rétegből származó gyermeknek, hogy különösen szegényebb szülők gyermekeinek”, hangszeres és vokális zenetanítását tudja lehetővé tenni.¹³ Hamarosan egy dolgozó felnőttek számára létesített zeneiskola is elkezdte működését.¹⁴ A zeneiskolás gyerekek szüleinek kezdeményezésére jött létre Jöde talán legnagyobb sikere: a „Nyílt Éneklés”. Ez híressé tette őt egész Európában.

1935-ben Jödét, valamint a zsidó Kestenberg kollégáját és barátját rossz hirbe hozták. Berlinben felmondtak neki és egyes írásait betiltották. 1937-től a Bajor Rádió ifjúsági adásainak dolgozott, 1939-ban a Salzburgi Mozarteum tanára lett. 1940-ben belépett a NSDAP-ba. A náci korszakban játszott szerepéről a háború után sem nyilatkozott. 1947-ben megalapította és 1952-ig vezette a hamburgi ifjúsági- és iskolai zeneoktatási hivatalt. 1951-től vezetője volt a hamburgi zeneakadémia zenei nevelés részlegének. 1952-től 1963-ig a trossingeni ifjúsági és népzenei intézet vezetője volt.¹⁵ Fritz Jöde 1970-ben halt meg Hamburgban.

¹⁰ Leo Kestenberg (1923). *Memorandum on Fostering Music in Schools and Among the People*, Berlin.

¹¹ International Society of Music Education

¹² Akademie für Kirchen- und Schulmusik, Berlin, 1822-1933, a mai *Universität der Künste* (Művészeti egyetem) legrégibb előde

¹³ A berlini *Akademie für Kirchen- und Schulmusik* ifjúsági zenei iskolája.

¹⁴ Hamburgi nép zenei iskola.

¹⁵ Baden-Württembergi kisváros.

Fritz Jöde és Kodály kapcsolatáról

Egy fontosabb összekötő személy Fritz Jöde és Kodály között a budapesti születésű Somogyi László lett, aki később a berlini SFB adónál a különleges feladatok területét vezette.

Somogyi, akinek munkájában nem volt kapcsolata zenével, 1924-ben Berlinbe költözött, hogy könyvkereskedést és kiadást tanuljon. 1928-ban lett figyelmes Jöde munkásságára. Számos rendezvényén vett részt és Jöde barátságot kötött vele. 1929-ben Somogyi visszaköltözött Budapestre, de 1930-ban megint Berlinbe ment, hogy képzését folytassa. Jöde számára a „20 magyar népdal” egy példányát vitte magával Bartóktól és Kodálytól.¹⁶ Somogyi jóban volt Márkus Lászlóval, aki bevezette őt Kodály és tanítványai körébe.¹⁷ Somogyi ott többször ismertette Jöde munkásságát és akcióit.¹⁸ Az ezt követő években Kodály három tanítványát Berlinbe küldte, hogy részletesen tanulmányozzák a zenetanárképzést és az ottani zeneiskolákat.¹⁹

Az első, aki Jödét személyesen megismerte, Ádám Jenő volt. Jödével 1930 őszen Saarbrückenben, egy zenepedagógusok konferenciáján találkozott. Ádám egy előadásából tudjuk, hogy annak idején nagyon csodálta a német zeneoktatás eredményeit, hogy követte Jödét a berlini egyház- és iskolazenei akadémiára ahol négy héten keresztül hallgató volt.²⁰ Kodály következő tanítványa Jödénél Kerényi György volt 1930/1931-ben. Kerényi így emlékezik:

»Kodály 1930-ban Berlinbe küldött. Azt mondta, van ott Charlottenburgban egy szeminárium, melynek jó híre van. Egy ideig ott voltam, mert annál jobbat nem találtam. Onnan tudtam a legtöbbet hazahozni. Ezután a Zeneakadémián „Nyílt Éneklést” rendeztünk, ahol a résztvevőkkel, Jödéhez hasonlóan, kánonokat énekeltünk. Megkérdeztük Kodályt, írna-e nekünk ilyen darabokat. Egy hét múlva meglátogattam, akkor átadta nekem a „Forr a világ...” partitúráját.«²¹

¹⁶ Egy levélből Jöde-től Kerényiig 1965 november 4-étől olvasható, hogy Kodály a „20 magyar népdalt” ezért küldte, mert hitte, hogy Jöde és ő „alapjában véve ugyanazt akarták”.

¹⁷ A Hány János díszlettervezője és a Budapesti Operaház igazgatója (1935-1944)

¹⁸ Kodály ismerte (a hangfelvétel szerint) már 1930-ban a Jöde munkáját Berlinben.

¹⁹ Kerényi is összegyűjtötte Berlinben a Kodály megbízásából készűlamú darabokat a zenei iskola tanításra Magyarországon.

²⁰ Előadás 1965 október 14.-én Hamburgban.

²¹ Halmos, Endre, Die Geschichte des Gesang-Musikunterrichtes in Ungarn [A magyar énekes-zenetanítás története].

A harmadik, aki berlini tanulmányútra ment, a zeneszerző Veress Sándor volt, 1933/34-ben.

Jöde naplójából kiderül, hogy 1937 decemeber 24.-én meg akarta Kodályt látogatni, de Kodály megbetegedése miatt a találkozó 1938. január 16.-ára tolódott. Egybehangzó vallomások szerint Jöde Kodállal is, Bartókkal is személyesen találkozott.²²

A tanfolyamok szervezése

1933. november 24.-én megalakult a MÉOSZ az iskolai énekoktatás fejlesztésére.²³ Az elnökök Bitter Illés és Ádám Jenő, a főtitkár Rajeczky Benjamin voltak. Ennek keretében szervezték a Jöde tanfolyamot.²⁵ Ádám az *Énekszó*-ban Jöde meghívását egy „kultúrfeladat teljesítésének” nevezte.²⁶

A kurzus kezdete előtt komoly szervezési nehézségek léptek fel, levelek, amik fontos információkat tartalmaztak elvesztek és nem tudták Jödével felvenni a kapcsolatot, aki ebben az időben tanfolyamokat tartott az akkori Jugoszláviában és Bulgáriában.

A tanfolyam január 9-től 15-ig a Pedagógiai Szeminárium auditóriumában (Budapesten a VIII kerületi Mária-Terézia téren) került megrendezésre. Minden délután három előadás hangzott el, és egy alkalommal gyerek-énekorát tartottak. A résztvevők megkapták a *Körbe-Körbe*²⁷ című kánongyűjteményt, valamint a Magyar Kórus kiadó *Hét Egyházi Kánon*²⁸ című darab kottáját. A szeminárium lezárásaként január 15-én, szombat este, „Nyílt Éneklést” tartottak. Ádám és Rajeczky lefordították Jöde német nyelvű előadásait. Vidor Márta egy összefoglaló írása jelent meg a bevezetésben említett *Énekszó* című újságban.

Stuttgart 1990, o.184.

²² Ennek bizonyítéka a Jöde hangfelvételei, Kerényi egy levele és Jöde levele Kodályhoz.

²³ MÉOSZ = Magyar Énekoktatók Országos Egyesülete.

²⁵ Ellintmondó közlések vannak arról, Kodály kezdeményezte-e Jöde meghívását. Ádám Jenő szerint nem. Rajeczky Benjamin és Forrai Irén szerint a meghívás Kodály ötlete volt a magyar tanároknak mutatjon hogy dolgoznak a relatív szolmizációval.

²⁶ Jöde szám', *Énekszó*, 1938 február 15, o. 515.

²⁷ A két füzet tartalmaz kétfőtől negyig 60 kanont továbbá Praetorius, Caldara, Mozart, Haydn, Beethoven és magyar kanon.

²⁸ A híres Gebhardi Glóriát tartalmazza.

A tanfolyamok tartalma

Az *Énekszó* beszámolója szerint Jöde két témát emelt ki: a népdalápolást, valamint a népdaléneklés fontosságát a „Nyílt Éneklés” keretein belül. Másodszor az „éneklő-kéz-módszer”, egy Jöde által kidolgozott kézjegyek rendszerét, amely Curwen kézjegyein és a Tonika-Dó-Módszeren alapszik.²⁹

A „Nyílt Éneklés” azért jött létre, hogy „az egész nép aktív részvételével, az akkoriban egyedüli befolyással bíró zárt kórusokon túl, a német népdalok újra felfedezését elősegítsék.”³⁰

A „Nyílt Éneklés” alapjában egy spontán alakult csoport közös éneklése.

Ahhoz, hogy valaki részt vehessen egy „nyitott énekórán”, nem volt szüksége semmilyen zenei ismeretre. A repertoár a teljes zeneirodalmat átölelte, de a központi helyen mindig a népdal állt.

A „Nyílt Éneklés” nem volt állandó helyhez kötve. Lehettek akár teremben, vagy a szabadban, attól az alkalomtól függően, amiért a csoport összejött énekelni. A résztvevők száma sem volt lefektetve, féltucattól akár ezer ember is lehetett.³¹

A „Nyílt Éneklést” egy karmester vezette. Egy kis énekkar és néhány zenész támogatták azzal, hogy előénekeltek a dalokat és utána a többi résztvevővel együtt énekeltek. A polifon darabokban a szólamok egyikét ők vették át.

²⁹ Német Tonic-sol-fa adaptáció, amelyet 1897-ben Agnes Hundoegger (1858-1927) készített.

³⁰ Jöde, Fritz. Vom Wesen und Werden der Jugendmusik, Mainz 1954. o. 57.

³¹ Joseph Mainzer "Singing for the Millions" akciója a 19. században egy hasonló tömegrendezvény volt.

2. ábra. Nyílt Éneklés, Liljanskolan, Svédország 1934
(Német ifjúság-mozgalom archívum)

Jöde módszere és a segédeszközei

Jöde 1923 körül kezdte átvenni a *Tonika-Dó-Módszer* elvét és ezen az alapon egy önálló rendszert dolgozott ki. Következőket írta:

»...hogy a választott út a Curwen *Tonic-sol-fa-módszerből* indul ki, amit itt Németországban a *Tonika-Do-Szövetség (Tonika-Do-Bund)* már széles körben elterjesztett. ...«

«»...Ha a jelen munka most nem szigorúan a Curwen módszerhez alkalmazkodik, hanem azt lényeges részeiben ki- és átépíti, ez azért történik, mert más a mai zene helyzete és a pedagógiai adottságok itt másak.«³²

Jöde a relatív szolmizáció alapján két elemi zeneoktatási rendszert publikált. Az 1927 évi „Elementarlehre der Musik“ (Zenei Alapok) című és az 1953 évi „Das

³² Jöde, Fritz. Elementarlehre der Musik, Wolfenbüttel 1927, o. 139.

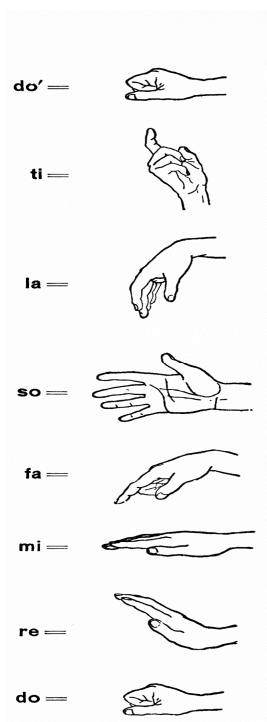
kann ich auch” (Ezt én is tudom) című munkákban. A két könyv különböző módon vezeti be a relatív szótagokat és hangokat. Míg a későbbi könyv, Kodály hatására, a pentaton hangsorra támaszkodik, addig a „Elementarlehre der Musik” az oktávugrásra és a dúr hármashangzatra épül.

Jöde legfontosabb tanári segédeszközei a szolmizáció szótagok, egy falitábla (eltolható hangjeggyel

3. ábra. Falitábla eltolható hangjeggyel
(Jöde, Elementarlehre der Musik, o. 57)

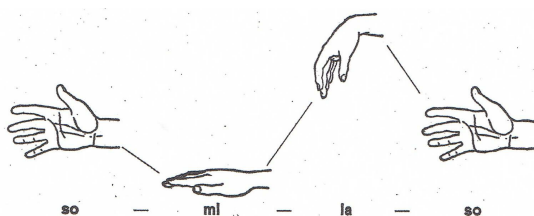
és a relatív vonalnotáció egy speciális formájával) és emellett főleg Curwen kézjelei.

4. ábra. Jöde kézjelei
(Jöde, Elementarlehre der Musik, o..32)

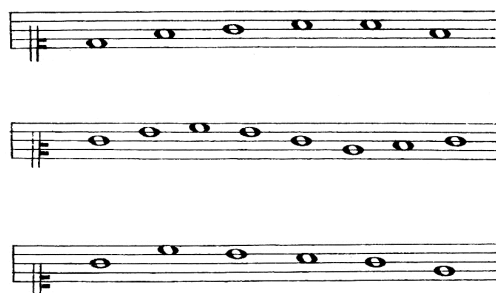
Jöde a kézjegyeket egy speciális módon használta, amit “az éneklő kéz”-nek nevezett. Számára az a döntő, hogy a kézjelek nem hangról hangra lépegető merev, statikus jelek legyenek, hanem mint dinamikus mozgásvonal jelenjenek meg.

Jöde a hangjegyeket fokozatosan a Dó-Dó'-Sínai-félszigetire sorrendben vezette be. Minden hangot a megfelelő kézjellel látott el. Több hangot mindig kis melódiaként - például ismert dalkezdéseként - fogott össze.

5. ábra. Kis dallam kézjegyekkel
(Jöde, Elementarlehre der Musik, o. 24)

Mielőtt kottákat írtak volna, Jöde kifejtette a hangok egymáshoz való viszonyát de kizárólag kézjegyek segítségével. Ez a következő módon történt: egyvalaki kézjegyekkel énekelt, a többiek sol-fa szótagokkal követték; vagy valaki szótagokkal énekelt és a többiek kézjelekkel követték; vagy egy zümmögött, a többiek kézjegyekkel követték; vagy egy kézjegyekkel előénekelt a és a többiek belső hangon, némán követték majd mindnyájan együtt kézjegyekkel énekeltek. Jöde ugyanígy a kétszólamúságot is kézjegyekkel vezette be. Míg az első részben éneklésnél mindig kézjegyekkel dolgoztak, a második részben az igazi kottairást is bevezették. Ehhez Jöde a relatív vonal-kottairás egy speciális formáját és a Dó-kulcsot használta.

6. ábra. Relatív vonal-kottaírás
(Jöde, Elementarlehre der Musik, o. 83)

Ezt a notációs módszert – hivatkozva Jödere– használja könyvében Ádám Jenő is.³³

A Jöde tanfolyam magyarországi hatásai

Térjünk vissza a kiinduló pontra és ahhoz a kérdéshez milyen hatásai voltak a Jöde tanfolyamnak a magyar zenei nevelésre. Hogyan fogadták Jöde gondolatait és módszereit Magyarországon?

Először is megállapítható, hogy Jödét nagyon pozitívan fogadták. „Varázslónak” nevezték, aki új távlatokat nyitott.³⁴ A tanfolyam tartalmát is kedvezően fogadták. Ebben az időben Kodály reformjai már alakot öltöttek és már tudatos volt a népdal és az éneklés nagy jelentősége. A relatív szolmizáció sem jelentett alapvetően újat, miután Kodály a tanítványai körében már azzal dolgozott.³⁵

Ezen túlmenően 1937 késő őszen megjelentette a *Bicinia Hungarica* első kötetét. Abban az időben a Jöde tanfolyam hirtelen egy széles körrel ismertette meg a relatív szolmizációt.³⁶

³³ Ádám, Jenő, *Módszeres énektanítás*, Budapest 1944, o.135.

³⁴ Lásd 'Jöde szám', Énekszó, 15. Február 1938.

³⁵ Kodály azt ismerte alighanem utazásira Angolországba 1928-ban.

³⁶ Ez is származik Kodály tanítványai beszámolóiról. Mary Alice Heyn és a Nemzetközi Kodály Társaság 1992-ben kiadta "Kodály Zoltán öröksége" című könyvét, amely sok interjút tartalmaz Kodály tanítványaival. Agócsy László és Forrai Irén például elmondják, hogy Fritz Jöde volt, aki a tanfolyamában 1938-ban a magyar tanároknak bemutatta a relatív szolmizációt. Forrai Irén hozzáfűz, hogy Kodály 1936 –tól a zene Akademiában diákjai körében a gyakorlatban kipróbálta. Bors Irma is viszont elmondja, hogy a Kodály a relatív szolmizációt 1935 óta használta óráin.

Általánosságban megállapítható, hogy a német ifjúsági mozgalom és a magyar zeneoktatás között több azonosság található, de egy központi kérdésben lényeges különbség van: A német ifjúsági mozgalomban a hangsúly a működvelő zenélésen van. Kodály célja az volt, hogy egy professzionális zenenevelést alakítson ki és a szisztematikus zenei írás- olvasás oktatásán keresztül harcoljon mindennemű zenei analfabetizmus ellen.

A Jöde tanfolyam mégis valami igazán újat mutatott: ezután a magyar zenei oktatásba átvették kézjeles éneklést. Curwens's kézjeles rendszere Jöde dal- didaktikus módszerével kombinálva, addig az időpontig ismeretlen volt. Az Énekszó beszámolója aláhúzza ezt és hangsúlyozza a kézjeles módszer előnyeit. Ugyanakkor ajánlja ezt a módszert nem csak átvenni, hanem előbb alaposan tanulmányozni.

Létezik egy további szemtanú beszámolója is. Szőnyi Erzsébet, annak idején 13 éves gimnazistaként, részt vett a szemináriumon. A kézjegyes módszer hatásáról Jöde előadása után így számol be:

»A tanárnőnk – Sztojanovits Adrienne – aki szoros kapcsolatban állt Kodállyal és elveivel a helyes zenei nevelésről, elhatározta – talán Kerényi hatására –, hogy elviszi tanítványait Jöde előadására. Számomra egy életre szóló élmény volt, hogy egyenként és csoportban is lehet kotta nélkül, csak kézjelekre énekelni! A csodálkozás még mindig élénken él az emlékeimben. Adi néni a kézjegyek használatát nem vezette be következetesen és én magam is csak később, 1945 után használtam őket a gyakorlatban.«³⁷

Nagyon valószínűnek látszik tehát, hogy a Jöde tanfolyam kiindulópont és inspiráció volt a kézjegyek használatához a magyar zenei nevelésben. Az 1938-as tankönyvek, amelyek Kodály gondolataira épültek, még nem tartalmaztak

³⁷ Kedvesen engedélyel idézt Szőnyi Erzsébet egy leveléből íróhoz

³⁸ Kerényi, György, Rajecy Benjamin, Énekes ábécé, Budapest 1938

³⁹ Kerényi, György, Rajecy Benjamin, Éneklő iskola, Budapest 1940.

⁴⁰ Ádám–Kodály: Énekeskönyv az általános iskolák 1-8.osztálya számára, Budapest 1943.

⁴¹ Ádám, Jenő, Módszeres énektanítás, Budapest 1944.

⁴² Rendezvény a Hans-Breuer házban Inzmühlen-ben 1967. június 25.én.

utalást a kézjegyek alkalmazására. Kodály maga 1937-ben kiadta a *Bicinia Hungarica* első kötetét, amely népdalokat és relatív szolmizációt tartalmazott. A kézjegyek használatát azonban nem említette. Egy évvel később, tehát a Jöde tanfolyam évében jelent meg az *Énekes Ábécé*.³⁸ Ez is népdalokat tartalmazott és a relatív szolmizációra épült, de ebben sem utalt a kézjegyek használatára. Az első tankönyv, amely kézjegyeket ábrázolt, Kerényi és Rajecsky 1940-es *Éneklő Iskolája* volt zenetanárok számára.³⁹ A kézjegyek rendszeres használatának kidolgozott metodikája a *Szó-Mi sorozatban*⁴⁰ és Ádám könyvében jelent meg.⁴¹

1967-ben Jöde magyarországi munkájáról és a magyar zenei neveléshez való viszonyáról a következőképpen nyilatkozott:

»...1937/38-ban teljesült az én és magyarországi barátaim kívánsága: Jöde jöjjön végre Budapestre, akarunk dolgozni vele! Ez a kapcsolat számomra nagyon fontossá vált. (...) Látogatásom Bartóknál és Kodálynál. Együttműködésem a Budapesten tartott tanfolyammal a diákok-és baráti körrel. Az első „Nyílt Éneklés” Budapesten, az ötletek, amiket mindenekelőtt Kodálynak adni tudtam, aki nagyon örült, hogy a kézjegyeink és az éneklő-kéz, a melodikus éneklő-kéz utat mutatott számára.(...) Bartók hamarosan Amerikába ment, Kodály Magyarországon maradt és az alapoktól kezdve felépített egy zenei nevelési rendszert iskolák és gyermekek számára, melyhez fogható nincs még egy a világon.«⁴²

Még egy szó a *Tonika-Do Módszer*hez:

A második világháború után a német zenei nevelésben egy alapvető irányváltás következett. A *Tonika-Do Módszer*, melynek alapján Jöde is dolgozott, az 1960-es években végleg eltűnt a nyugatnémet tantervekből.

Köszönet

Ezen a helyen köszönet Dr. Molnár Péternek és Károlyné Izsák Laurának a szigetszentmiklósi Helytörténeti Gyűjtemény munkatársainak a segítségért.

Különös hála és köszönet illeti Kodály Sarolta asszonyt, aki betekintést engedett Jödének Kodályhoz írott, a Kodály-Archívumban őrzött két levelébe.

Bibliográfia

Ádám, Jenő: Módszeres énektanítás, Budapest 1944.

Eősse, László: Zoltán Kodály, Életének krónikája, Budapest 1977.

Ehrenforth, Karl-Heinrich: Geschichte der musikalischen Bildung [A zenei képzés története], Mainz 2005.

Halmos, Endre. *Die Geschichte des Gesang-Musikunterrichtes in Ungarn* [A magyar ének-zenetanítás története], Stuttgart 1990.

Heyn, Mary Alice: The legacy of Zoltán Kodály [Kodály Zoltán öröksége], Budapest 1992.

Jöde, Fritz, *Mein Freund Somo*, [Barátom Somo] Ordner (Dosszié) 07.53 és 07.55.

Archiv der deutschen Jugendbewegung [Német Ifjúsági Mozgalom Archívuma]

Jöde, Fritz. Dat 49/50. Inzmühlen. 25.6.1967. Archiv der deutschen Jugendbewegung [Német Ifjúsági Mozgalom Archívuma]

Jöde, Fritz. Hangfelvétel *Gespräch mit Jenő Ádám* [Beszélgetés Ádám Jenővel] Archiv der deutschen Jugendbewegung [a Német Ifjúsági Mozgalom Archívuma], Hamburg. 15.10.1965

Jöde, Fritz. *Elementarlehre der Musik* [Elemi zenei tanítás], Wolfenbüttel 1927.

Jöde, Fritz. *Das kann ich auch* [Ezt én is tudom], Mainz 1953.

Jöde, Fritz: Vom Wesen und Werden der Jugendmusik, Mainz 1954.

Kerényi-Rajecsky: Énekes ábécé, Budapest 1938.

Kerényi-Rajecsky: Éneklő iskola, Budapest 1940.

Kerényi, György: Hogyan tanít Jöde éneket?, *Énekszó*, 1. november 1937.

Kerényi, György. 'Szépen szóló furulyák', *Énekszó*, 1. october 1945

Kodály, Zoltán: Visszatekintés I-III, Budapest 2007.

Magyar Televízió. "Az Éneklő ország eszménye", *A Magyar Muzsika Közel múltja*, 1958, Ádám, Jenő.

Perényi, László: Az énektanítás pedagógiája, Budapest 1957.

Reinfandt, Karl-Heinz. (1987). *Die Jugendmusikbewegung. Impulse und Wirkungen*. [A Német Ifjúsági Mozgalom. Impulzusok és hatások] Wolfenbüttel.

Steif, Antal. „Az iskolai ének-és zenetanítás új célkitűzései Németországban“, *Énekszó*, 15. März 1938.

Szabó, Helga: A Magyar énektanítás kálváriája, Budapest 1989.

Szabó Helga: Útmutató - Kodály-Ádám Általános Iskolai Tankönyvsorozathoz, Budapest 1994.

Szőnyi, Erzsébet: Aspekte der Kodály-Methode, Budapest 1973.

Vidor, Márta. 'Jöde szám', *Énekszó*, 15. február 1938

* **Matthias Funkhauser** zenetanár Münchenben, a Német Kodály Társaság

elnöke, a Nemzetközi Kodály Társaság igazgatója.